

О. М. Тараненко

**ВПЛИВ ПЕРЕБУДОВИ НА РОЗВИТОК
УКРАЇНСЬКОЇ РАДЯНСЬКОЇ
ІСТОРИОГРАФІЇ АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ
П. СКОРОПАДСЬКОГО (1985 – 1991 рр.)**

Перебудова, політика гласності та демократизація радянського суспільства другої половини 1980 – початку 90-х рр. позитивно вплинули на розвиток радянської історичної науки і на дослідження питань аграрної історії. Історики отримали доступ до раніше закритих архівних та бібліотечних фондів. У цей час дослідники по-іншому почали висвітлювати діяльність КПРС, її аграрну політику. Крім того, предметом вивчення стають інші політичні партії і їх лідери, які брали активну участь у революції і, зокрема, у розв'язанні земельного питання [1, 95]. Цим і зумовлена актуальність обраної нами для вивчення теми.

Враховуючи вище сказане, автор статті ставить за мету прослідкувати еволюцію поглядів радянських істориків, які займалися вивченням аграрної політики П. Скоропадського у контексті вивчення історії революції та громадянської війни, впродовж 1985 – 1991 рр. Отже, об'єкт вивчення – аграрна політика П. Скоропадського, предмет – її висвітлення в радянській історіографії 1985 – 1991 рр.

Жанрове розмаїття наукової літератури із аграрної політики П. Скоропадського, як і в попередні періоди розвитку української радянської історіографії теми, залишалося традиційним: узагальнювальні, багатотомні колективні видання, наукові статті в тематичних збірниках, наукових журналах тощо. У контексті нашої теми привертають увагу насамперед праці І. Хміля, Ф. Турченка, І. Рибалки, В. Боєчка.

Підсумком роботи радянських вчених над тематикою історіографії історії революції в Україні стала ґрунтовна колективна праця „Историография истории Украинской ССР”, опублікована у 1986 р., за редакцією І. Хміля [2]. Вказана праця цінна тим, що в ній представлено періодизацію розвитку радянської історіографії історії Великого Жовтня, з'ясовано особливості кожного з етапів. В історіографії історії революції виокремлено вивчення українськими радянськими істориками таких проблем: більшовицьке керівництво революційними масами і діяльність їхніх рад; рушійні сили революції та їхній переможний союз; боротьба трудящих України проти внутрішньої контрреволюції та імперіалістичної інтервенції тощо.

Не можна обійти увагою статтю І. Рибалки „Великий Жовтень і зміни соціальної структури селянства України” [3]. Хоч публікація безпосередньо не стосується аграрної політики П. Скоропадського, вона є досить вартісною, оскільки в ній міститься численний статистичний матеріал, зведений автором у таблиці й належним чином прокоментований. Використавши дані, вміщені в таблицях, можна скласти власну картину щодо землекористування та землеволодіння українських селян напередодні революції 1917 – 1920 рр., простежити зміни, що відбулися під час громадянської війни, зробити висновки про кількісні зміни в соціальній структурі селянства. Так, наприклад, автор зазначав, що, внаслідок аграрної революції, 60% дворів безземельних і малоземельних селян одержали земельні ділянки або збільшили своє землекористування, 30% зберегли попередні його розміри, а в 10% дворів, тобто у куркулів, надлишки були відізані і передані біднякам [3, 39]. Однак, варто посперечатись із категоричним твердженням про те, що такі зміни є наслідком продуманої політики більшовиків.

У другій половині 1980-х рр. Ф. Турченком активно розробляється тема ліквідації поміщицького землеволодіння в українському селі. В своїй праці вчений висвітлює позиції різних суспільно-політичних сил та їх вплив на формування політики українських урядів у 1917 – 1920 рр. Діяльність національних „контрреволюційних” урядів у справі вирішення аграрного питання оцінюється істориком негативно. На його думку, вона сприяла „відродженню поміщицького землеволодіння” [4, 97]. Режим П. Скоропадського Ф. Турченко порівнює з Римською імперією, де, подібно Україні, землероби були провідним класом [4, 100].

1988 р. редакція „Українського історичного журналу”, спільно з Інститутом історії АН УРСР провела засідання „круглого столу” на тему: „Перебудова та актуальні проблеми історіографії історії КПРС”. Матеріали „круглого столу” опубліковані на сторінках Українського історичного журналу. У публікаціях М. Варшавчика [5], Я. Калакури [6] розкрито особливості радянської історичної науки в часи сталінського тоталітаризму й на наступних її етапах. У них показувався негативний вплив сталінізму на сферу історичних знань, визнавалися суттєві недоліки в історичній науці, які існували наприкінці 1980-х рр., визначалися шляхи її оновлення, давалися історіографічні огляди найновіших публікацій, що започаткували перегляд багатьох сторінок радянської історії і насамперед 1917 – 1920 рр. Значна увага зверталася на дослідження, в яких закладалося нове бачення історичних альтернатив розвитку суспільства. З кінця 1980-х рр. історики прагнули осягнути специфіку взаємовідносин між владою і наукою в умовах панування комуністичного режиму. Свідченням чого стала, наприклад, публікація статті В. Якуніна [7] та проведення у 1991 р. „круглого столу” на тему: „У пошуках історичної правди”.

Однак усі ці позитивні зміни відбувалися в межах висуваної партійно-радянським керівництвом концепції гуманно-демократичного соціалізму і певною мірою модернізованої комуністичної ідеології, що не дозволило досягти якісно нових результатів у переоцінці історичних знань. Тому, як і раніше, переважна частина істориків визнавала поступальний розвиток радянської історіографії.

У монографії І. Хміля [8] проаналізовано аграрні перетворення в Україні впродовж 1917 – 1920 рр. Незважаючи на те, що головну увагу в ній приділено проблемам зародження колективних форм землеволодіння, введений автором в науковий обіг архівний матеріал значно розширив джерельну базу для аналізу суті соціальних та економічних процесів, які відбувалися в українському селі періоду революції та громадянської війни.

Акцентуючи увагу на радянській моделі будівництва села, історик лише побіжно зупинився на аграрній політиці Гетьманату. Як і більшість його попередників (М. Супрунеко, Ю. Кондуфор та ін.), автор лише критикував аграрну політику урядів П. Скоропадського, вихваляючи при цьому радянську. Лише остання, за його словами, була спрямована на покращення добробуту селян [8, 6].

Дослідницький інтерес істориків впродовж другої половини 1980-х рр. викликали такі проблеми, як вирішення продовольчого питання, участь селянських організацій у розв'язанні земельного питання, історія селянського повстанського руху. В цьому контексті інтерес для нас становлять монографії В. Борисова, В. Верстюка, стаття В. Боєчка.

В. Борисов, комплексно дослідивши продовольчу політику в Україні за 1917 – 1920 рр., з'ясував і деякі її аспекти за часів Української Держави [9]. Дослідником проаналізовано окремі законодавчі та організаційні заходи уряду, а також діяльність німецько-австрійських військ на продовольчому ринку Української Держави.

В. Верстюком у монографії „Махновщина: селянський повстанський рух на Україні (1918 – 1921)” [10] досліджено передумови протистояння держави та селянства, основою якого було аграрне питання. У праці, написаній на широкій джерельній базі, автор довів, що розпалення класової ворожнечі на селі відбулося шляхом поділу селянства на три соціальні групи: бідняків, середняків та заможних (куркулів) [10, 116]. Недоліком роботи є те, що автор не простежив зв’язок повстанського руху з аграрною політикою національних урядів періоду революції.

У публікації В. Боєчка [11] висвітлено спільну боротьбу трудящих України, Росії та Молдавії проти австро-німецьких та румунських окупантів в лютому-листопаді 1918 р. Автор наводить приклади боротьби багатонаціонального селянства Півдня України і Бессарабії в наростаючому потоці визвольного руху проти інтервентів.

Отже, четвертий підперіод в історії української радянської історіографії (1985 – 1991 рр.) аграрної політики П. Скоропадського збігається хронологічно з перебудовою, гласністю в СРСР, УРСР. Історіописання цих років має чимало наукових здобутків, до яких слід віднести: вихід дослідників на новий рівень вивчення та осмислення суспільно-політичних процесів періоду революції; розширення проблематики дослідження, різних аспектів теми із залученням концепцій таких дисциплін, як політологія, соціологія, статистика, економіка, філософія тощо.

Однак новація історіографії часів горбачовської „перебудови” не вийшли за межі панівної методології та активно створюваної в той час концепції гуманного демократичного соціалізму. Перегляд історії революції 1917 – 1920 рр. в УСРР відбувався на основі оновлення концепції соціалізму. Жанрове представництво наукової продукції у роки перебудови із аграрної політики П. Скоропадського залишалося традиційним: узагальнювальні, багатотомні колективні видання, наукові статті. Підвищений дослідницький інтерес у істориків викликали такі проблеми, як вирішення земельного питання, історія селянського повстанського руху, участь селянських організацій у розв’язанні земельного питання.

О. М. Свідерська

СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКЕ ВИРОБНИЦТВО НА ПОДІЛЛІ ТА ПІВДЕННО-СХІДНІЙ ВОЛИНІ ДОБИ НЕПУ В ІСТОРІОГРАФІЇ

Потреба отримання достовірної інформації щодо аграрних відносин, сільськогосподарського виробництва в 1920-х рр. зумовлює підвищену увагу до особливостей розвитку різних регіонів, зокрема Поділля та Південно-Східної Волині. Саме цим пояснюється актуальність, наукова новизна питання, адже сучасний стан історичної науки потребує комплексного дослідження та аналізу цієї проблеми.

Історіографія проблеми починається ще з 20-х рр. XX ст. Про це багато писали радянські працівники, економісти, спеціалісти сільського господарства. З утвердженням колгоспно-радгоспної системи ведення сільського господарства дослідження теми було повністю згорнуто. Лише у сучасній українській історіографії, у зв’язку з появою ґрунтовних наукових праць В. Калініченка, Ю. Святця, І. Рибачка, відновилися увага до цієї проблематики. Метою цієї статті є вивчення та осмислення наукових напрацювань і визначення напрямів у дослідженні сільськогосподарського виробництва на Поділлі та Волині періоду НЕПу.

Історію сільськогосподарського виробництва у добу нової економічної політики потрібно розділити на декілька етапів. Перший – 1920-ті рр., коли його аналізували передусім радянські, партійні працівники, фахівці сільського господарства, економісти. Цим роботам притаманні власні спостереження авторів, нерідко суб’єктивний підбір фактів. Серед них варто назвати М. Макарова, який визначав сільське господарство як «господарчу діяльність людини, спрямовану на створення потрібних їй предметів шляхом використання творчих ґрунтів, рослин та тварин» [1, 23]. К. Воробійов виділив ознаки інтенсифікації сільськогосподарського виробництва у 1920-ті рр. Зокрема, пропорції екстенсивних та інтенсивних культур, молочне тваринництво, свинарство, співвідношення пару, перелогів і посівів трав з площею оранки. Названі ознаки концентрують у собі спосіб організації сільськогосподарського виробництва [2, 47 – 76].

Проблема розвитку сільськогосподарського виробництва регіону, зокрема Поділля, отримала висвітлення і у тогочасній науковій літературі. Аналіз розвитку сільського господарства Поділля здійснено у працях економіста І. Олійника [3]. Він звернув увагу на регіональні проблеми сільськогосподарського виробництва, зокрема забезпеченість роботою та тягловою силою, реманентом. Недоліки і вади селянського землекористування, невикористані можливості у рільництві, тваринництві тощо. Питання стану селянської агротехніки досліджував відомий знавець сільського господарства регіону С. Городецький [4]. Він зокрема констатував деяке погіршення якісних показників сільськогосподарського виробництва на Поділлі у 1920-ті рр., порівняно з періодом 1907 – 1913 рр.

Значний вклад у вивчення сільського господарства, зокрема на прикладі Проскурівського округу, зробив Г. Бахметьев [5]. Він детально з’ясував способи обробітки землі, її угноєння, структуру сільськогосподарських культур та їх врожайність, тенденції інтенсифікації у тваринництві. Фактори впливу на товарність сільського господарства Проскурівського округу досліджував В. Маєр [6], який намагався визначити питому вагу частки товарної продукції сільськогосподарського виробництва, з’ясувати участь різних прошарків селянства у

1. Корноненко С. Аграрна політика білогвардійських урядів А. Денікіна, П. Врангеля на підконтрольних їм українських територіях (1919 – 1920 рр.): історіографічний процес 1919–2000-х рр. – Черкаси, 2008.
2. Історіографія історії Української ССР / Под ред. И. Хмеля. – К., 1986.
3. Рибалка І. Великий Жовтень і зміни соціальної структури селянства України (1917–1920 рр.) // Укр. істор. журн. (далі – УІЖ). – 1987. – № 11.
4. Турченко Ф. Великий октябрь и ликвидация эксплуататорских классов на Украине. – К.; Одесса, 1987.
5. Варшавчик М. До питання про предмет і завдання історико-партійної історіографії // УІЖ. – 1988. – № 10.
6. Калакура Я. Історіографія і перебудова історико-партійної науки // УІЖ. – 1988. – № 10.
7. Якунін В. Формування культу особи Й.В. Сталіна та історико-партійна наука 20-х – 30-х рр. // УІЖ. – 1989. – № 1.
8. Хмель І. Аграрные преобразования на Украине. 1917 – 1920 гг. – К., 1990.
9. Борисов В. Продовольча політика на Україні (1917–1920). – Луганськ, 1991.
10. Верстюк В. Махновщина: селянський повстанський рух на Україні (1918–1921). – К., 1991.
11. Боєчка В. Спільна боротьба трудящих України, Росії й Молдавії проти австро-німецьких та румунських окупантів (лютий–листопад 1918 р.) // УІЖ. – 1990. – № 1.